

DOI: <https://doi.org/10.36477/tourismhospsce-1-10>

УДК 338.48

Роговий А. В.

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму
Національного університету «Чернігівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5445-214X>

Забаштанський М. М.

доктор економічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту бізнесу,
природокористування і туризму
Національного університету «Чернігівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9417-0163>

Rogovyi Andrii, Zabashtanskyi Maksim

Chernihiv Polytechnic National University

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF SOCIAL TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

Узагальнення існуючих концептуальних підходів до розуміння сутності та значення соціального туризму в розвитку національної економіки дозволило розкрити ключові тенденції розвитку, визначити його структурні елементи, поглибити сутність дефініції «соціальний туризм» під якою запропоновано розуміти створення можливостей для незабезпечених верств населення отримати туристичні послуги та задовольнити право на відпочинок за рахунок соціальних видатків держави, недержавних фондів, коштів благодійних організацій з метою відновлення продуктивних сил та збереження здоров'я суспільства. Охарактеризовано наукові підходи до розуміння складових принципів (цільового спрямування, доступності та своєчасності, гуманізму, системності та безповоротності, економічної доцільності) та функцій (соціальна, економічна, культурна) соціального туризму. Зроблено висновок про доцільність активізації процесів розвитку соціального туризму в країні та розробки відповідної концепції інкорпорованої до національної стратегії соціально-економічного розвитку держави.

Ключові слова: туризм, туристична індустрія, соціальний туризм, туристична сфера, світова індустрія туризму, національна економіка.

Обобщение существующих концептуальных подходов к пониманию сущности и значения социального туризма в развитии национальной экономики позволило раскрыть ключевые тенденции развития, определить его структурные элементы, углубить сущность дефиниции «социальный туризм» под которой предложено понимать создание возможностей для необеспеченных слоев населения получить туристические услуги и удовлетворить право на отдых за счет социальных расходов государства, негосударственных фондов, средств благотворительных организаций с целью восстановления производительных сил и сохранения здоровья общества. Охарактеризованы научные подходы к пониманию составляющих принципов (целевого направления, доступности и своевременности, гуманизма, системности и необратимости, экономической целесообразности) и функций (социальная, экономическая, культурная) социального туризма. Сделан вывод о целесообразности активизации процессов развития социального туризма в стране и разработки соответствующей концепции инкорпорированы в национальные стратегии социально-экономического развития государства.

Ключевые слова: туризм, туристическая индустрия, социальный туризм, туристическая сфера, мировая индустрия туризма, национальная экономика.

Generalization of existing conceptual approaches to understanding the essence and importance of social tourism in the development of the national economy has revealed key development trends, identified its structural elements, and deepened the essence of the definition of "social tourism". Recreation at the expense of social expenditures of the state, non-governmental funds, charitable organizations in order to restore productive forces and preserve public health. Scientific approaches to understanding the constituent principles (target orientation, accessibility and timeliness, humanism, systemic and irreversible, economic expediency) and functions (social, economic, cultural) of social tourism are characterized. The conclusion on expediency of activation of processes of development of social tourism in the country and development of the corresponding concept of the state incorporated in national strategy of social and economic development is made.

Keywords: tourism, tourism industry, social tourism, tourism, world tourism industry, national economy.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки туристична індустрія стає найбільш вразливою, проте розвинутою, високоприбутковою та динамічною. У більшості країн саме туристична сфера відіграє синергетичну роль в економіці, оскільки вона стає драйвером розвитку окремих регіонів, формує передумови для зростання валового внутрішнього продукту за рахунок розвитку суміжних галузей національної економіки. Саме туристична сфера визначає динаміку розвитку таких секторів економіки, як транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, та формує стратегічні пріоритети розвитку національної економіки. Проте, незважаючи на виключно економічне сприйняття та розгляд сфери туризму більшістю науковців та практиків, надзвичайно важливою складовою результативності її функціонування є соціальна функція, дія якої спрямована на відновлення та збереження трудового потенціалу. Саме з цих позицій, дослідження концептуальних та методологічних засад розвитку соціального туризму набуває особливого значення та актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань становлення та розвитку соціального туризму в сучасній науковій літературі приділено досить багато уваги науковцями та практиками. Проблематику функціонування туристичної сфери, розкриття окремих питань становлення соціального туризму здійснювали вітчизняні науковці, серед яких варто виділити таких, як: О.О. Бейдик, В.К. Бабарицька, М.В. Багров, М.Ю. Барна, І.В. Безуглий, О.І. Гонта, О.О. Зеленська, І.Ф. Каргашевська, М.П. Крачило, О.М. Ігнатенко, О.О. Любіцева, Д.М. Стеченко, І.Т. Твердохлебов, В.М. Шумський, І.М. Яковенко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах в більшості європейських країн все більшої популярності набуває саме соціальний туризм, що обумовлено значним скороченням рівня доходів населення та домогосподарств спричинений світовою пандемією COVID-19. Разом з тим, питання рекреації та відновлення трудового потенціалу за цих умов набуло особливого значення, що вимагає нових підходів до реалізації соціальної політики держави, зміни пріоритетів її спрямування. Сукупність вище зазначених факторів сформувало необхідність розгляду соціального туризму як особливого інструменту вирішення соціальних проблем сучасного суспільства, який може виступити специфічним механізмом оздоровлення не лише суспільства, але також і національної економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є поглиблення концептуальних засад розвитку соціального туризму в умовах глобальних змін та інфор-

матизації світової економіки, а також розробка практичних заходів щодо стимулювання його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальний туризм доцільно розглядати в контексті завдань та цілей соціальної політики як діяльності держави і суспільства в цілому, що переслідує формування здорового способу життя людини в усіх її вимірах. Соціальний туризм розуміється як масовий загальнодоступний переважно внутрішній напрям туризму, що реалізує право кожної людини на пересування і відпочинок та сприяє соціальному, культурному, духовному розвитку суспільства.

У відповідності до Декларації прав людини та міжнародного законодавства встановлено право кожної людини на відпочинок і, зокрема, право на відпустку та свободу подорожей і туризму, як невід'ємного елементу розвитку особистості. На думку науковців та практиків, яка домінує на даний час в науковій спільноті соціальний туризм розглядають як процес забезпечення права на відпочинок, а також свободу пересування незможних верств населення з метою створення для них можливостей необхідних для задоволення їх рекреаційних потреб.

В міжнародній практиці визначення сутності дефініції «соціальний туризм» належить В. Ханзікеру, який наполягає на тому, що її слід розуміти як сукупність взаємовідносин і феноменів у туристичній сфері, що дають можливість участі в подорожах незахищеним верствам населення [3].

Досить цікавим є підхід до дослідження даної категорії засновника міжнародної організації з соціального туризму Артур Оло, який розглядає соціальний туризм як сукупність заходів та інструментів мета яких полягає у забезпеченні справедливості, толерантності і доступності туристичних послуг для всіх верств населення [4]. Найбільш поширені підходи до визначення категорії соціального туризму відображено в таблиці 1.

Узагальнення наявних підходів до трактування категорії «соціальний туризм» дало можливість сформулювати авторський підхід до розгляду даної категорії, як створення можливостей для незабезпечених верств населення отримати туристичні послуги та задовольнити право на відпочинок за рахунок соціальних видатків держави, недержавних фондів, коштів благодійних організацій з метою відновлення продуктивних сил та збереження здоров'я суспільства.

Запропоноване трактування даної категорії дозволяє виділити провідну роль соціального туризму не лише під час задоволення права кожного громадянина на відпочинок та відновлення його продуктивних сил, але також і піднімає питання фінансового забезпечення його існування, оскільки від широти охоплення соціальним

Таблиця 1

Узагальнення існуючих підходів до трактування дефініції «соціальний туризм»

Автор підходу	Трактування дефініції «соціальний туризм»
В.І. Азар	різновид туризму, який субсидуються з коштів, що виділяються на соціальні потреби, з метою створення умов для подорожей школярам, молоді, пенсіонерам, ветеранам війни та праці, і іншим громадянам, яким держава, державні та недержавні фонди, і інші благодійні організації надають соціальну підтримку»
М. Альмейда	вид туризму, який соціально-політично просувається державою з метою психофізичної реабілітації та соціокультурного розвитку індивідуума відповідно до принципів сталого розвитку, які слід розширювати на місцях візиту, тобто в туристичних та рекреаційних регіонах
Л. Міннаерт, Р. Майтланд, Г. Міллер	вид туристичної діяльності з доданою моральною цінністю для обох сторін туристського обміну
І.О. Сердобольська	різновид туризму, що охоплює всі соціальні прошарки і вікові групи населення, поїздки яких субсидуються з різних бюджетів, виходячи з соціальної категорії громадянина.
Дж. Хокленд	Спроможність всіх громадян, незалежно від економічного стану або соціального статусу, повинні мати можливість поїхати у відпустку
Декларація всесвітньої конференції по туризму в Манілі (1990)	мета, до якої суспільство повинне прагнути в інтересах менш забезпечених громадян при використанні їхніх прав на відпочинок»
Монреальська декларація (1996)	забезпечення доступності туристичного відпочинку для всіх, включаючи сім'ї, молодь та літніх людей
Економічний і соціальний комітет Євросоюзу	вид соціальної діяльності, організований асоціаціями, кооперативами та профспілками, який призначений сприяти та допомагати здійснювати подорожі широкому загалу, особливо з вразливих верств населення

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 4; 5]

туризмом відповідних верств населення залежить динаміка розвитку національної економіки.

На сьогоднішній день ключовим джерелом фінансового забезпечення сфери соціального туризму залишається державне фінансування. Водночас, обмеженість фінансових ресурсів держави, формує підґрунтя для пошуку нових джерел його фінансового забезпечення. Враховуючи надзвичайно важливу роль стану продуктивних сил, а також необхідність збереження кадрового потенціалу для всіх суб'єктів господарювання, фінансове забезпечення соціального туризму досить часто покладається на суб'єктів господарювання. Проте, низька результативність їх функціонування вимагає започаткування солідарної відповідальності держави та роботодавців в частині реалізації права на отримання послуг соціального туризму. В даному контексті досить цікавим є застосування механізму державно-приватного партнерства, спрямованого на розподіл зобов'язань щодо збереження та відновлення трудового потенціалу національної економіки, використання якого можливе в рамках сформованих моделей розвитку соціального туризму в Україні, рис. 1.

Використання консервативної моделі розвитку соціального туризму в Україні передбачає, що основний аспект її функціонування базується виключно на державній підтримці даної сфери. Складність застосування даної моделі обумовлена поточним станом державних фінансів, що призво-

дить до обмеженості кола споживачів послуг соціального туризму в країні.

На протипагу консервативній моделі, застосування ринкової базується на використанні виключно ринкових інструментів, та визначає власну спроможність туристичної галузі сформулювати умови для розвитку соціального туризму.

На нашу думку, використання даної моделі обмежується рівнем реальних доходів малозабезпечених верств населення, їх здатністю спрямувати частину власних доходів на послуги соціального туризму. Цілям соціальної політики держави в сучасних умовах відповідає саме прогресивна модель розвитку соціального туризму в Україні, яка базується на формуванні солідарної відповідальності держави, роботодавців, а також суб'єктів соціального туризму та формує необхідне підґрунтя для її розвитку. Використання даної моделі дозволяє поєднати різні джерела фінансових ресурсів необхідних для активного розвитку соціального туризму.

З цих позицій варто зазначити, що соціальний туризм є найбільш дієвим інструментом соціальної політики держави, що дозволяє виокремити його наступні базові функції:

– соціальна функція – полягає у формуванні необхідних умов, спрямованих на відновлення та збереження людського капіталу національної економіки, як ключової складової її стратегічного розвитку;

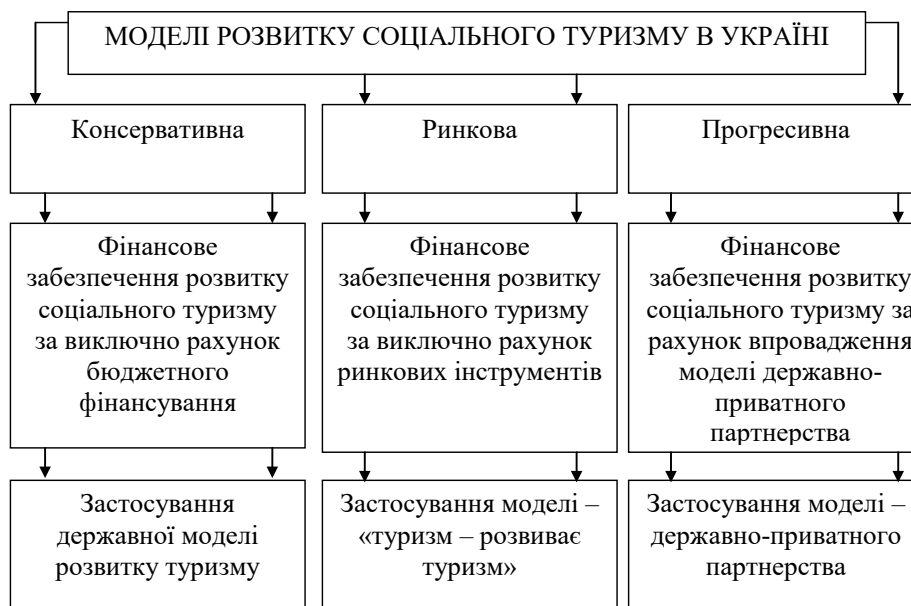

Рис. 1. Пріоритетні моделі розвитку соціального туризму в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 3; 6]

– економічна функція – спрямована на максимальне залучення всіх суб'єктів економічних відносин до процесу формування, надання та споживання послуг соціального туризму, що дозволить отримати синергетичний ефект розвитку національної економіки, сформувати потенціал її майбутнього розвитку;

– культурна функція – спрямована на підвищення культурного рівня населення за рахунок реалізації комунікативних потреб, активізації міжособистісного спілкування, соціальної адаптації, збереження культурної спадщини.

В процесі дослідження концептуальних засад розвитку соціального туризму з урахуванням зарубіжного досвіду доцільно виділити його основні види: дитячий та юнацький туризм; студентський туризм; туризм для людей з особливими потребами; туризм для людей похилого віку.

Досить суперечливою формою соціального туризму є сільський (зелений) туризм. Його віднесення до даного виду туризму обумовлено розмежуванням окремими науковцями суб'єктів споживання послуг соціального туризму. Так, на думку окремих фахівців в процесі організації сільського туризму суб'єктом споживання послуг соціального туризму є власне об'єкти. Не зважаючи на те, що дане твердження потребує подальшого наукового дослідження, на даний час воно є досить поширеним, що обумовлює необхідність розкриття характерних принципів соціального туризму:

1. цільового спрямування – організація соціального туризму має чітко сформовану цільову аудиторію, яка об'єднана певними характерними особливостями та потребами;

2. доступності та своєчасності – можливість задоволення права та потреб всіх верств населення у отриманні послуг соціального туризму в межах чинної нормативно-правової бази та у відповідності до наявних потреб;

3. гуманізму – в основі споживання послуг соціального туризму перебуває пріоритетність потреб людини над потребами ринкової економіки;

4. системності та безповоротності – споживання послуг соціального туризму повинно носити характер системності та безповоротності;

5. економічної доцільності – поширення послуг соціального туризму спрямоване на задоволення потреб її споживачів у оздоровленні та реабілітації, а також збереженні трудового потенціалу держави та розвитку національної економіки.

Необхідність реалізації вищезазначених принципів дозволило сформувати пріоритетні напрямки розвитку соціального туризму в Україні.

По-перше, на даний час сформована відчутна необхідність розробки концептуальної моделі стратегічного розвитку системи соціального туризму в країні з урахуванням сучасних соціально-економічних параметрів, спрямована на розвиток та активізацію процесів надання послуг даного виду туризму відповідним верствам населення.

По-друге, необхідне удосконалити механізм фінансового забезпечення розвитку соціального туризму в країні, ключовою метою функціонування якого є задоволення потреб у отриманні послуг соціального туризму незахищеними верствами населення, розробки компенсаційної функції спрямованої на часткове покриття вартості даних послуг окремим категоріям суспільства.

По-третє, потребує зміна підходів до державного регулювання процесу функціонування суб'єктів господарювання туристичної сфери, в частині надавання прямої та опосередкованої державної підтримки тим її суб'єктам, які стимулюють розвиток соціального туризму в країні.

По-четверте, окремої уваги заслуговує необхідність систематичного оновлення та розвитку туристичної інфраструктури з метою популяризації розвитку внутрішнього туризму в країні.

Врахування вище перерахованих заходів буде мати прямий вплив на результативність функціонування туристичної сфери в цілому та розвитку соціального туризму зокрема. Проте, відсутність системного підходу до розвитку соціального туризму в країні обмежить наявний туристичний потенціал та негативно вплине на стан національної економіки.

Висновки. Активізація та розвиток соціального туризму в Україні є важливою складовою

розвитку туристичної сфери, ефективне функціонування якої матиме позитивний вплив на зростання валового внутрішнього продукту та конкурентоспроможності національної економіки.

На даний, у зв'язку з обмеженістю фінансових можливостей підтримки багатьох галузей національної економіки, соціальний туризм не отримує належної державної підтримки, що унеможливає його належний розвиток та повноцінне виконання державою функції соціального захисту населення. В цьому контексті особливого значення набуває необхідність розробки концепції розвитку соціального туризму в Україні, інтегрованої до національної стратегії соціально-економічного розвитку держави. Це матиме вплив не лише на задоволення потреб суспільства у послугах соціального туризму, але також і позитивне позначиться на макроекономічній стабільності держави.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : Київський університет, 2002. 395 с.
2. Горіна Г. О. Ринк туристичних послуг : монографія. Кривий Ріг : Чернявський Д. О., 2016. 305 с.
3. Квартальнов В., Федорченко В. Туризм социальный: история и современность. Киев : Вища шк., 1989. 341 с.
4. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : [монографія]. 2-ге вид. Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2009. 463 с.
5. Писаревський І. М. Туризм як національний пріоритет : монографія. Харків : ХНАМГ, 2010. 284 с.
6. Minnaert L., Maitland, R., Miller G. Social tourism and its ethical foundations. *Tourism Culture and Communication*. 2007. Vol. 7. P. 7–17.
7. Haulot A. Social tourism: Current dimensions of future developments. *Journal of Travel Research*. 1982. Vol. 2. Issue 3. P. 20–40.

References:

1. Beidyk O. O. (2002) Rekreatsiino-turystychni resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia Kyiv: Kyivskiy universytet, 395 p.
2. Horina H. O. (2016) Rynok turystychnykh posluh: monohrafiia. Kryvyi Rih: Cherniavskiy D. O., 305 p.
3. Kvartalnov V., Fedorchenko V. (1989) Turyzm sotsyalnyi: ystoriya y sovremennost. Kiev: Vyshcha shk., 341 p.
4. Tkachenko T. I. (2009) Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: [monohrafiia]. 2-he vyd. Kyiv: Kyiv. nats. torh.- ekon. un-t, 463 p.
5. Pysarevskiy I. M. (2010) Turyzm yak natsionalnyi priorytet: monohrafiia. Kharkiv: KhNAMH, 284 p.
6. Minnaert L., Maitland, R., Miller G. (2007) Social tourism and its ethical foundations. *Tourism Culture and Communication*, vol. 7, pp. 7–17.
7. Haulot A. (1982) Social tourism: Current dimensions of future developments. *Journal of Travel Research*, vol. 2, issue 3, pp. 20–40.